

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Фактор сили в міжнародних відносинах

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 10-482 група

Спеціальності:

293 «Міжнародне Право»

Садовський Іраклій Ілліч

Керівник к.ю.н. Шперун Х.В.

Рецензент д.ю.н., проф. Спіцина Г.О.

Івано-Франківськ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ОСНОВА СИЛИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	8
1.1. Поняття та сутність сили у міжнародних відносинах.....	8
1.2. Теорія «м'якої» сили та її трансформація у концепцію «розумної сили».....	13
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ВОЄННОЇ СИЛИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ...	18
2.1. Особливості фактору воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах....	18
2.2. Право держав на застосування воєнної сили у міжнародних відносинах.....	25
Висновки до розділу 2.....	31
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження теми зумовлена необхідністю переосмислення фактору сили в міжнародних відносинах та його змісту в сучасному світі.

Ще з давніх часів сила була одним із ключових інструментів, за допомогою якого держави досягали бажаних цілей у внутрішній і зовнішній політиці. Дана тенденція зберігається й сьогодні, проте з розвитком міжнародної системи змінюється не лише розуміння сили, а й її складові, методи реалізації та механізми впливу. Питання змістового наповнення поняття «сила» залишається відкритим, що підтверджується наявністю численних підходів до його визначення в сучасній теорії міжнародних відносин.

Упродовж історії зміст сили не залишався незмінним, а залежав від особливостей політичного, економічного та технологічного розвитку відповідного періоду. Зміни у міжнародній системі спричинили появу нових параметрів сили, зокрема таких, як економічний вплив, інформаційна міць, дипломатичні важелі та технологічна перевага. У сучасних умовах глобалізації та багатополярності особливого значення набуває м'яка сила, що включає культурний вплив, ідеологічне домінування та інформаційне протистояння. Водночас традиційні військові та економічні аспекти сили не втрачають своєї значущості, що підтверджується актуальними геополітичними конфліктами та конкурентною боротьбою між державами.

Тому дослідження фактору сили у міжнародних відносинах є необхідним для розуміння динаміки міжнародної політики, аналізу механізмів впливу держав і визначення ефективних стратегій забезпечення національних інтересів у сучасному світі

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від

12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ № 43 від 14.05.2025 р.).

Стан наукової розробки. Питання змістового наповнення поняття «сила» у міжнародних відносинах є предметом активного наукового дискурсу як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. У світовій науковій традиції дослідження сили держави пов'язане з працями таких відомих вчених, як І. Валлерстайн, Р. Гілпін, Р. Кохейн, Дж. Най, А. Хіршман та інші. Їхні роботи охоплюють широкий спектр аспектів цього поняття, зокрема економічну, військову, дипломатичну та інформаційну складові. Зокрема, Дж. Най запропонував концепцію «м'якої сили», що наголошує на значенні культурного впливу, ідеологічного домінування та ефективної дипломатії поряд із традиційними військовими та економічними чинниками. Роботи Р. Кохейна та Р. Гілпіна розглядають силу крізь призму теорії міжнародних режимів, взаємозалежності та економічного змагання держав.

Серед вітчизняних дослідників варто відзначити напрацювання С. Шергіна, М. Капітоненка, О. Їжака та інших науковців, які аналізують силу держави в контексті сучасних глобальних трансформацій, ролі України у світовій політиці та особливостей безпекової архітектури.

Загалом, стан наукового дослідження теми демонструє різноманітність підходів та методологічних засад аналізу сили у міжнародних відносинах. У сучасних умовах поняття «сила» все більше набуває комплексного характеру, що вимагає подальшого вивчення взаємодії традиційних і нових її параметрів у формуванні глобального порядку.

Метою дослідження є аналіз змістового наповнення фактору сили у міжнародних відносинах, виявлення його еволюції в історичному контексті та

визначення сучасних параметрів сили держави в умовах глобальних трансформацій.

Відповідно до поставленої мети, можна запропонувати наступні **завдання**:

– Проаналізувати умови та особливості застосування силових засобів в сучасних міжнародних відносинах.

– Проаналізувати поняття та сутність сили у міжнародних відносинах;

– Охарактеризувати теорію «м'якої» сили та її трансформація у концепцію «розумної сили»;

– Проаналізувати особливості фактору воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах;

– Охарактеризувати право держав на застосування воєнної сили у міжнародних відносинах.

Об'єктом дослідження виступають міжнародні відносини в умовах загострення глобальних проблем.

Предметом дослідження є аналіз ролі сили в міжнародних відносинах для забезпечення миру та міжнародної безпеки.

Методологія дослідження теми базується на застосуванні загальнонаукових методів, що дозволяють всебічно та глибоко проаналізувати досліджувану проблему. В кваліфікаційній роботі застосовано метод аналізу для характеристики змісту та сутності сили в міжнародних відносинах.

Діалектичний метод дав змогу розкрити трансформацію теорії "м'якої" сили в концепцію " розумної" сили. За допомогою порівняльного методу були охарактеризовані роль та особливості фактору воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. Кожен із цих методів виконує важливу функцію у формуванні комплексного розуміння процесу вирішення конфліктних ситуацій у публічній організації.

Практичне значення одержаних результатів сприяє кращому розумінню механізмів впливу держав на міжнародній арені, що може бути корисним для формування зовнішньополітичних стратегій, прогнозування геополітичних процесів і розробки заходів з національної безпеки. Отримані

висновки також можуть бути використані у наукових дослідженнях, навчальних курсах із міжнародних відносин та при підготовці аналітичних матеріалів для державних і міжнародних установ.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, які логічно розкривають тему, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 40 сторінки. Список використаних джерел та літератури становить 39 найменувань.

У першому розділі дослідження висвітлюються теоретико-правові засади поняття «сила» у міжнародних відносинах. У підрозділі 1.1 розглядається сутність сили як категорії міжнародних відносин, аналізуються різні наукові підходи до її визначення, а також чинники, що впливають на змістовне наповнення цього поняття. Окрема увага приділяється еволюції сили у міжнародній політиці та її впливу на структуру міжнародної системи. У підрозділі 1.2 досліджується концепція «м'якої» сили, запропонована Дж. Наєм, а також процес її трансформації у концепцію «розумної сили», що поєднує елементи як жорсткого, так і м'якого впливу. Аналізуються приклади використання цих підходів у сучасній дипломатичній та міжнародній практиці. У висновках до першого розділу підсумовуються основні теоретико-правові аспекти сили у міжнародних відносинах, визначаються ключові тенденції її розвитку.

Другий розділ присвячений аналізу воєнної сили як одного з основних інструментів зовнішньої політики держав. У підрозділі 2.1 розглядаються особливості використання воєнної сили в сучасній системі міжнародних відносин, її роль у забезпеченні національної безпеки та геополітичного домінування. Аналізуються новітні тенденції у сфері воєнного протистояння, включаючи гібридні війни, інформаційні операції та технологічні аспекти воєнної сили. У підрозділі 2.2 досліджується правова основа застосування воєнної сили у міжнародних відносинах, аналізуються міжнародно-правові акти, що регулюють питання ведення війни, використання сили та право на самооборону. Розглядаються механізми міжнародного контролю за

застосуванням воєнної сили, включаючи діяльність ООН та регіональних безпекових організацій.

Апробація роботи: результати кваліфікаційної роботи були апробовані у формі доповіді в Усеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки та права: регіональний, міжнародний та глобалізаційний аспекти» (місто Івано-Франківськ, 24 квітня 2025 р.)

Публікації

Тема тез: «Еволюція концепту сили в системі міжнародних відносин у контексті трансформації глобального стратегічного впливу»

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ОСНОВА СИЛИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Поняття та сутність сили у міжнародних відносинах

Класичні теорії політичної науки охоплюють політичний ідеалізм та реалізм, які стали основою для формування численних сучасних підходів, зокрема неокласичних і посткласичних. Прихильники політичного ідеалізму (Г. Гроцій, Ж.-Ж. Руссо, І. Бентам та ін.) розглядали силу держави переважно крізь призму її військової могутності. Водночас представники політичного реалізму (Г. Моргентау, Р. Арон та ін.) трактували силу значно ширше, включаючи не лише військовий компонент, а й економічний, ідеологічний та інші аспекти.

У неокласичних і посткласичних теоріях, а також у геополітиці та теорії еліт, поняття державної сили отримує значно глибше та багатогранніше значення. В рамках геополітичного підходу важливі ідеї розробляли Л. Гумплович, Р. Челлен та А. Мехен. Зокрема, В.А. Пугач визначив основні та другорядні закони зовнішньої політики, наголошуючи на постійній боротьбі держав за контроль над кордонами. Серед другорядних факторів він виділяв прагнення до зміцнення могутності, стримування сусідніх держав, домінування над торговельними шляхами та нарощування військової сили. На його думку, саме зовнішня політика визначає міжнародний статус держави [1, с. 157].

Як зазначено у монографії за редакцією В. А. Кротюка, Р. Челлен, у свою чергу, розглядав державу як живий організм, що складається з п'яти ключових елементів: територіального, демографічного, економічного, соціального та політичного. На його переконання, сила держави залежала від розміру та компактності її території, а також ефективності комунікаційної системи [2, с. 231].

А. Мехен запропонував власний підхід до розуміння сили держави, виокремивши три ключові чинники: географічне положення, національний характер та морську могутність [2, с. 231-232].

У постмодерністській теорії поняття «сила» набуває нового змістового забарвлення. Представники цього напрямку, зокрема А. Тойнбі та М. Хайдеггер, розглядають силу як ілюзорну концепцію, яка не має самостійного значення, оскільки їй неможливо протиставити об'єктивні факти. Як пише А.А. Нікітін, попри такий скептичний підхід, постмодерністи визнають силу як здатність маніпулювати, впливати на цінності та формувати суспільні уявлення про реальність. У цьому контексті сила перестає бути суто матеріальною категорією та перетворюється на складний феномен, що включає символічний, дискурсивний та комунікативний виміри. Вона проявляється через мову, культуру, інформаційні потоки та здатність конструювати домінантні наративи, що визначають суспільні пріоритети.

Постмодерністи наголошують, що у глобалізованому світі традиційні уявлення про силу як домінування або примус поступово втрачають свою значущість. Натомість головними механізмами впливу стають здатність контролювати інформаційний простір, формувати дискурс, впливати на суспільну свідомість та нав'язувати певні інтерпретації подій. Таким чином, сила набуває рис «м'якого» впливу, який не завжди очевидний, але має довготривалі наслідки [3, с. 52].

Цікавою є також концепція «четвертого обличчя» сили, яку розробляли П. Діседжер, М. Фуко та інші мислителі. Вона розглядає силу як механізм створення нових суб'єктів міжнародних відносин та зміну пріоритетів у глобальній політиці. У цілому в рамках постмодерністського підходу сила визначається через здатність впливати на сприйняття, трансформувати цінності та формувати альтернативні світоглядні реальності, а також руйнувати вже усталені уявлення [4, с. 118].

Неомарксистська школа пропонує власне трактування сили, яке розширює та доповнює класичне марксистське бачення. Якщо К. Маркс розглядав силу як

засіб примусу та водночас як здатність протидіяти такому примусу, то неомарксистки (І. Валлерстайн, А. Франк, Ф. Кордозо) інтерпретують її як багатовимірне явище, що охоплює економічний, політичний і соціальний аспекти, при цьому головна увага зосереджується саме на економічному чиннику.

На думку неомарксистів, джерелом сили є дисбаланс у світовій економічній системі, а її прояви виявляються через так зване «структурне насильство» — прихований механізм підкорення, який реалізується через нав'язування несправедливих соціально-економічних правил. Вони також підкреслюють, що важливим інструментом використання сили на міжнародному рівні є здатність формувати міфи, конструювати суспільні уявлення та визначати рамки міжнародної взаємодії [4, с. 118-119].

Концепція «сили» стала предметом дослідження й у межах політичного неолібералізму. Основний акцент у цій теорії робиться на співпраці та взаємозалежності між суб'єктами міжнародних відносин. Представники неоліберального напрямку, серед яких М. Ніколсон, Ч. Ліпсон, С. Стрендж, А. Хіршман та інші, запропонували нове розуміння сили, відмінне від класичних ідеалізму та реалізму. На їхню думку, військова могутність перестала відігравати вирішальну роль у міжнародних відносинах, оскільки сучасний світ дедалі більше характеризується такими явищами, як транснаціоналізм та глобальна інтеграція [5, с. 182].

Як пише М. Требін, у межах неоліберальної теорії сформувалися два ключові напрями: плюралізм і концепція світового суспільства. Представники останньої (Дж. Бартон, Р. Фолк, Г. Кларк) не приділяли особливої уваги проблемі сили, тоді як прибічники плюралізму (Дж. Най, Р. Кохейн, Дж. Розенау) розглядали її як один із центральних елементів міжнародної політики і наголошували на її багатовимірності. Вони вважали, що сила не обмежується лише воєнними або економічними аспектами, а включає також інформаційні, технологічні, дипломатичні та культурні ресурси. Джозеф Най розвинув концепцію «м'якої сили», підкреслюючи здатність держави впливати на інших

не через примус або матеріальні засоби, а через привабливість власних цінностей, ідей та моделі розвитку [6, с. 122-123].

Роберт Кохейн та Джеймс Розенау зосереджували увагу на тому, що у взаємозалежному світі сила розподіляється між різними акторами – не лише міждержавними, а й транснаціональними корпораціями, міжнародними організаціями та навіть окремими особистостями. Вони підкреслювали, що у сучасній системі міжнародних відносин держави вже не є єдиними носіями сили, а її характер залежить від контексту, у якому вона застосовується.

Неоліберальний плюралізм також визнає важливість «розумної сили», яка полягає у комбінації жорстких та м'яких методів впливу. Наприклад, успішна міжнародна політика передбачає не лише використання військової могутності або економічного тиску, а й залучення союзників, ефективну дипломатію та розвиток міжнародних інституцій, що сприяють координації інтересів [6, с. 123].

Важливий внесок у розуміння сили зробили Р. Кохейн і Дж. Най. У своїй праці *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (1977) вони розробили концепцію «комплексної взаємозалежності», яка докорінно змінила традиційне трактування сили. Автори доводили, що військовий потенціал більше не є головним чинником впливу у світовій політиці, і наголошували на необхідності адаптації сили до нових умов міжнародних відносин [7, с. 325].

Кохейн і Най визначали силу як здатність одного суб'єкта змусити інших діяти певним чином, навіть якщо раніше вони цього не робили, причому за прийнятну для першого «ціну». Для кращого розуміння цього механізму у межах взаємозалежності держав було введено два ключові поняття: «чутливість» і «вразливість». «Чутливість» означає швидкість та масштабність змін у певній країні під впливом подій в іншій. Натомість «вразливість» залежить від доступності альтернативних варіантів реагування та їхньої вартості для різних міжнародних акторів.

Концепція «сили» продовжує еволюціонувати, і особливе місце в сучасних міжнародних відносинах займають такі її варіації, як «м'яка сила» (*soft power*) та «розумна сила» (*smart power*). Наведені підходи виникли як альтернатива

традиційному уявленню про силу, яке базувалося переважно на військовій могутності та економічному тиску. Основоположником концепції «м'якої сили» є Джозеф Най, який наголошував, що вплив держави у світі визначається не лише її військовим потенціалом або економічними ресурсами, а й здатністю переконувати, формувати позитивний імідж та поширювати власні цінності й культуру. «М'яка сила» спирається на дипломатію, освіту, мистецтво, засоби масової інформації та популярну культуру, які допомагають створювати сприятливий образ держави та зміцнювати її позиції у світі [7, с. 325-326].

Проте з часом стало очевидним, що використання лише «м'якої сили» не завжди дає змогу досягти стратегічних цілей і привело до виникнення концепції «розумної сили», яка передбачає поєднання як жорстких (військових, економічних), так і м'яких (дипломатичних, культурних) інструментів впливу. Основна ідея «розумної сили» полягає в тому, що ефективна зовнішня політика держави має базуватися на оптимальному балансі між примусом і переконанням, тобто країна повинна не лише демонструвати військову перевагу чи економічну потужність, а й вміти вибудовувати довгострокові партнерські відносини, використовувати силу аргументу, а не аргумент сили.

Подібний до плюралістського підхід до розуміння сили представлений і в теорії політичного конструктивізму, яка сформувалася в 1990-х роках як відповідь на традиційні теорії неореалізму та неолібералізму. Прихильники конструктивізму, такі як Роберт Джервіс, Майкл Уайт та Гедлі Булл, заперечували ідею, що сила держави базується виключно на матеріальних ресурсах — військовій міці чи економічних важелях. Натомість вони стверджували, що ключову роль у міжнародних відносинах відіграють нематеріальні чинники: культура, ідеологія, суспільні норми, історичні наративи та знання. На їхню думку, міжнародні конфлікти часто виникають через культурні розбіжності, відмінності у сприйнятті реальності та недостатній рівень взаєморозуміння між суспільствами. Саме тому, на думку конструктивістів, сила держави значною мірою визначається її здатністю формувати певні уявлення про

світовий порядок, нав'язувати свої цінності та створювати відповідні міжнародні структури [8, с. 287].

Загалом кожен з наведених підходів — геополітичний, елітарний, постмодерністський, неомарксистський, неореалістський, неоліберальний, плюралістський та конструктивістський — відображає характерні риси відповідного історичного періоду та етапу розвитку міжнародної системи. Водночас сучасні тенденції міжнародних відносин, зокрема прагнення до мирного врегулювання конфліктів, розвитку дипломатії та зниження рівня глобального протистояння, роблять концепцію «м'якої сили» та її подальшу трансформацію в «розумну силу» особливо актуальною. Сучасні держави прагнуть досягати своїх цілей не лише через військове домінування або економічний тиск, а й завдяки формуванню позитивного іміджу, ефективної дипломатії та створенню сприятливих умов для взаємодії з іншими країнами.

1.2. Теорія «м'якої» сили та її трансформація у концепцію «розумної сили»

Теорія «м'якої» сили та її трансформація у концепцію «розумної» сили є важливими складовими сучасної політичної науки, особливо в контексті міжнародних відносин. Основоположником цих концепцій є Джозеф Най, який наголошував, що у світі, де взаємозалежність між державами зростає, традиційні методи примусу та військового тиску поступово втрачають свою ефективність. Натомість на перший план виходять більш витончені механізми впливу, які не базуються на прямому примушенні, а залежать від привабливості держави, її культури, політичних цінностей та дипломатії.

Як писала Н. Авер'янова Джозеф Най визначає «м'яку силу» (*soft power*) як здатність домагатися бажаного результату не шляхом примусу чи економічних стимулів, а завдяки добровільному залученню суб'єктів міжнародної взаємодії. Іншими словами, це можливість впливати на поведінку інших акторів, змушуючи їх діяти у бажаному напрямку без застосування сили

чи матеріальних вигод. В основі «м'якої сили» лежить ідея про те, що люди та держави керуються не лише раціональними розрахунками, але й цінностями, ідеалами та емоціями, які можна формувати та використовувати для впливу [9, с. 510].

У своїй книзі *Soft Power: The Means To Success In World Politics* (2004) Дж. Най виділяє три основні джерела «м'якої сили»:

1) Культура – сукупність цінностей, традицій, мистецтва, музики, літератури та кінематографу, які формують позитивний імідж держави у міжнародному просторі. Наприклад, американська популярна культура, зокрема Голлівуд, музична індустрія та технологічні компанії, значно зміцнили позиції США у світі.

2) Політичні цінності – демократія, верховенство права, права людини, свобода слова. Держави, які демонструють свою прихильність до цих принципів, отримують міжнародну підтримку та довіру.

3) Зовнішня політика – міжнародна діяльність держави, спрямована на встановлення стабільних партнерських відносин, надання допомоги іншим країнам та миротворчі ініціативи. Якщо зовнішня політика є послідовною та морально виправданою, вона зміцнює авторитет держави [9, с. 510-511].

Отже, на відміну від традиційної «жорсткої сили» (*hard power*), яка базується на військовому примусі та економічному тиску, «м'яка сила» намагається переконати та привабити інших суб'єктів через поширення своїх ідей, цінностей і культури.

Згодом стало очевидним, що використання лише «м'якої сили» не завжди є ефективним. У сучасному світі дипломатичні методи та культурний вплив повинні доповнюватися економічними й військовими важелями. У зв'язку з цим Джозеф Най запропонував концепцію «розумної сили» (*smart power*), яка є поєднанням «м'якої» та «жорсткої» сили.

«Розумна сила» передбачає розробку ефективної стратегії, яка гармонійно поєднує різні засоби впливу – дипломатію, економічні санкції, військову присутність, культурну експансію та інформаційну політику. Вона дозволяє

державі досягати своїх цілей, уникаючи непотрібних конфліктів, але водночас демонструючи здатність до захисту своїх інтересів [10, с. 116-117].

З точки зору механізму реалізації, концепція «розумної сили» передбачає баланс між трьома основними джерелами впливу:

- Примус – застосування військової сили або санкцій для обмеження можливостей противника.

- Фінансові інструменти – економічні інвестиції, кредити, торгова співпраця, які створюють залежність від держави-ініціатора.

- Приваблення – дипломатія, культурна політика, ідеологічний вплив, що формують позитивний образ держави.

На відміну від окремого використання «м'якої» або «жорсткої» сили, у випадку «розумної сили» їхні джерела взаємопов'язані та застосовуються комплексно. Наприклад, якщо одна країна хоче вплинути на політику іншої, вона може використовувати не лише дипломатичні канали, а й економічні стимули та військову підтримку, залежно від ситуації [11, с. 114].

У сучасному світі жодна держава не може покладатися лише на один вид сили. Військові конфлікти стають дедалі менш прийнятними, оскільки вони призводять до значних втрат та негативного міжнародного іміджу. Водночас лише дипломатичні методи також не гарантують досягнення бажаних результатів, особливо у відносинах з авторитарними режимами або нестабільними країнами.

США, Європейський Союз, Китай активно використовують концепцію «розумної сили» у своїй зовнішній політиці.

Сполучені Штати Америки вже змогли накопичити значний потенціал «м'якої сили», що дає їм можливість ефективно впливати на міжнародну спільноту. Яскравими прикладами реалізації цієї стратегії є той факт, що США займають провідну позицію серед країн, які приймають найбільшу кількість іноземних студентів, мають найбільшу кількість лауреатів Нобелівської премії та є беззаперечним лідером у сфері кіноіндустрії – приблизно 85 % фільмів, що переглядаються у світі, випускаються Голлівудом [12, с. 76].

Китай також активно розвиває власну стратегію «м'якої сили», використовуючи широкий спектр інструментів для зміцнення свого міжнародного впливу. Одним із ключових напрямів є надання значної фінансової допомоги найменш розвиненим країнам Південно-Східної Азії. Крім того, китайський уряд щедро фінансує освітні програми, зокрема стажування та мовні курси для державних службовців і представників неурядових організацій країн Індокитаю та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Важливу роль у зміцненні позицій Китаю відіграють і масштабні культурні ініціативи, спрямовані на популяризацію національних традицій та досягнень, зокрема у сфері економіки [12, с. 76-77].

Таким чином, теорія «м'якої» сили та її подальша трансформація у концепцію «розумної сили» відображають зміну підходів до міжнародних відносин. В умовах глобалізації, інформаційних воєн та взаємозалежності держави змушені шукати нові методи впливу, які поєднують як примус, так і переконання. «Розумна сила» стає необхідним інструментом у досягненні стратегічних цілей, оскільки дозволяє максимально ефективно використовувати всі можливі ресурси впливу, уникаючи прямих конфронтацій та зміцнюючи міжнародні позиції держави.

Висновки до розділу 1.

Поняття «сила» в міжнародних відносинах є багатогранним і підлягає постійній переоцінці відповідно до змін у світовій політиці та суспільних процесах. Теоретичні підходи, такі як геополітичний, постмодерністський, неореалістський та конструктивістський, демонструють, що сила не обмежується лише військовою могутністю, але також охоплює культурні, політичні та ідеологічні аспекти.

Концепція «м'якої сили», запропонована Джозефом Наєм, підкреслює важливість переконання і добровільної участі суб'єктів міжнародних відносин у досягненні бажаних результатів, спираючись на такі джерела, як культура, політичні цінності та зовнішня політика і відкриває нові можливості для держав у формуванні своїх міжнародних стратегій. У свою чергу, концепція «розумної сили» розширює ці уявлення, комбінуючи елементи «жорсткої» та «м'якої» сили, що дозволяє більш ефективно реагувати на складні виклики сучасного світу. Таким чином, сучасні міжнародні відносини вимагають від держав адаптації своїх стратегій, що передбачає врахування різних форм впливу, зокрема м'якої сили, для досягнення своїх цілей у глобальному контексті. Висновки з цих аспектів підтверджують, що розуміння сили в міжнародних відносинах є критично важливим для формування ефективних стратегій та політик, які враховують різноманіття сучасних глобальних викликів.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ВОЄННОЇ СИЛИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

2.1. Основні складові економічної безпеки держави

Попри значні зміни в природі міжнародних відносин під впливом глобалізації, інтеграції та демократизації, військова сила держави залишається важливим інструментом політики. Вона є складовою військової могутності і визначає ступінь та інтенсивність впливу на інші держави або на систему міжнародних відносин з певною метою. Процес перетворення військової могутності на військову силу є нормою для державних утворень в будь-яку історичну епоху і зумовлено тим, що військова могутність, як явище з варіативною структурно-функціональною складністю, може мати різні практичні значення в залежності від характеру епохи, інтенсивності міждержавного протистояння, політичних цілей держави, типу її політичного режиму та інших суттєвих факторів [13, с. 91].

Економічна безпека держави становить фундаментальну основу національної безпеки та характеризується комплексом взаємопов'язаних компонентів, формування яких відбувається під впливом нормативно-правового поля країни. Відповідно до принципів, закріплених у Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки, а також встановлює правові основи ринкових відносин. Конституційні норми визначають базові параметри функціонування економічної системи, закріплюючи право володіння, користування та розпорядження власністю, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а також гарантії захисту конкуренції у підприємницькій діяльності [1]. Функціонально-галузева структура економічної безпеки держави розкривається через збалансоване поєднання макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційної, науково-технологічної, енергетичної, виробничої, демографічної, соціальної та

продовольчої безпеки. Макроекономічна складова формує стрижень економічної безпеки, забезпечуючи стабільність економічного розвитку держави, ефективність функціонування економічної системи та її здатність протистояти дестабілізуючим факторам. Господарський кодекс України встановлює правовий режим господарської діяльності, визначає принципи господарювання та регламентує господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [2].

Фінансова безпека держави охоплює бюджетну, податкову, боргову, валютну, грошово-кредитну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору. Бюджетний кодекс України регулює відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, встановлює правові засади формування та погашення державного і місцевого боргу. Стабільність державних фінансів забезпечується через інструменти регулювання доходів і видатків бюджету, управління державним боргом, контролю за дефіцитом бюджету, встановлення обґрунтованих податкових ставок, застосування субвенцій, дотацій і субсидій, фінансування державних програм розвитку промисловості, сільського господарства та соціальної сфери. Податкова складова економічної безпеки регулюється нормами Податкового кодексу України, який визначає вичерпний перелік податків та зборів, порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Збалансована податкова система сприяє стабільному розвитку підприємницької діяльності, прозорому розподілу національного доходу, формуванню дохідної частини державного бюджету, забезпеченню рівних конкурентних умов для всіх суб'єктів господарювання [25].

Банківська безпека як складова економічної безпеки держави забезпечується системою правових норм, закріплених у Законі України «Про банки і банківську діяльність», який визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Стабільне функціонування банківської системи сприяє ефективному перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, забезпеченню розрахунків між економічними агентами, залученню інвестицій та кредитуванню реального сектора економіки. Національний банк України як центральний банк держави забезпечує стабільність грошової одиниці, сприяє фінансовій, ціновій стабільності та економічному зростанню країни [26].

Інвестиційна безпека виступає ключовим фактором стійкого економічного розвитку та зростання національної економіки. Закон України «Про інвестиційну діяльність» встановлює загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначає форми державного регулювання інвестиційної діяльності, права та обов'язки суб'єктів інвестиційної діяльності, встановлює гарантії захисту прав суб'єктів інвестиційної діяльності. Формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземних інвестицій, стимулювання інвестиційної активності вітчизняних підприємств, захист прав інвесторів сприяють модернізації виробництва, створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки [30]. Конкурентна безпека становить інституційний базис ефективного функціонування ринкової економіки. Закон України «Про захист економічної конкуренції» визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності, регламентує принципи антимонопольної політики держави. Антимонопольний комітет України здійснює державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігає, виявляє та припиняє порушення законодавства про захист економічної конкуренції, контролює концентрацію суб'єктів господарювання, здійснює контроль за регулюванням цін на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій. Розвиток конкуренції сприяє

оптимізації виробництва, підвищенню якості товарів та послуг, зниженню цін, стимулюванню інновацій, захисту прав споживачів [28].

Зовнішньоекономічна безпека забезпечує захист національних економічних інтересів у міжнародній сфері, формування сприятливих умов для розвитку національної економіки через диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлює принципи зовнішньоекономічної діяльності, визначає суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, регламентує види зовнішньоекономічної діяльності, регулює економічні відносини України з іншими державами та міжнародними організаціями відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється через митне регулювання, валютне регулювання, ліцензування зовнішньоекономічних операцій, застосування антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів [29]. Валютна безпека як складова фінансової безпеки держави забезпечується сукупністю заходів, спрямованих на запобігання нераціональному витоку капіталу за кордон, скороченню зовнішніх запозичень, протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Закон України «Про валюту і валютні операції» визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ, встановлює відповідальність за порушення валютного законодавства. Національний банк України забезпечує стабільність грошової одиниці, реалізує валютну політику держави, здійснює валютне регулювання та визначає порядок проведення валютних операцій [10]. Інформаційна безпека в економічній сфері набуває критичного значення в умовах цифровізації економіки та зростання кіберзагроз. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» встановлює правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, визначає основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів,

підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки. Захист інформаційних ресурсів, критичної інформаційної інфраструктури, протидія кіберзлочинності, забезпечення кібернетичної стійкості сприяють стабільному функціонуванню фінансової системи, збереженню комерційної таємниці, захисту персональних даних громадян, безперебійній роботі об'єктів критичної інфраструктури [31].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом становить правову основу для поглиблення економічної інтеграції України з ЄС, гармонізації національного законодавства з правом ЄС, лібералізації взаємної торгівлі, покращення інвестиційного клімату, захисту прав інтелектуальної власності, модернізації виробництва. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС сприяє диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків, зменшенню залежності від традиційних ринків збуту, підвищенню якості та конкурентоспроможності української продукції, зростанню обсягів експорту та залученню іноземних інвестицій [38]. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та Угода про створення Світової організації торгівлі визначають правила міжнародної торгівлі, забезпечують рівні умови для участі України у міжнародній торгівлі, сприяють розвитку експорту та залученню інвестицій. Членство України у СОТ забезпечує передбачуваний доступ українських товарів на зовнішні ринки, зменшення торговельних бар'єрів, гармонізацію національного законодавства з правилами міжнародної торгівлі, можливість використання механізму вирішення торговельних суперечок, захист національних виробників від недобросовісної конкуренції з боку іноземних компаній [8]. Цивільний кодекс України регулює майнові та особисті немайнові відносини, визначає правовий статус суб'єктів цивільного права, регламентує право власності та інші речові права, встановлює загальні положення про зобов'язання і договори, регулює окремі види зобов'язань, визначає правові основи спадкування, регламентує відносини інтелектуальної власності. Цивільно-правові норми забезпечують правову визначеність у економічних

відносинах, захищають права власності та договірні відносини, створюють умови для стабільного функціонування ринкової економіки [39].

Форми прояву військової сили можуть коливатися в рамках кількох можливих моделей її реалізації. На думку О.Ю. Панфілова та інших дослідників, найпростішим сценарієм, за якого держави переходять до військових дій на міжнародній арені або в межах своїх кордонів, залишається загроза використання сили (як явна, так і прихована, реальна або умовна). Більш складним проявом військової сили є збройне насильство, яке полягає в прямому фізичному впливі на противника з використанням засобів збройної боротьби з метою його знищення або вигідного перетворення, що сприяє досягненню власних політичних цілей [14, с. 120].

Військова сила, починаючи з моменту виникнення перших держав, здатна виконувати не лише роль безпосереднього інструмента реалізації військових планів, але й виступати як засіб стримування військової загрози з боку інших держав. У цьому контексті військова сила виконує кілька ключових завдань. По-перше, вона може демонструвати повсякденні військові можливості держави з метою запобігання агресії або ворожих дій з боку потенційного супротивника (пасивне стримування). По-друге, військова сила може проявлятися у вигляді демонстрації надмірної військової потужності та готовності до її застосування, що забезпечує бездіяльність супротивника під час дій, які можуть йому зашкодити (активне стримування). По-третє, вона може слугувати засобом примусу супротивника відступити з спірних питань або змусити його діяти всупереч власним інтересам (наступальне стримування) [14, с. 120-121].

Ясно, що механізми, варіанти та умови перетворення військової могутності на військову силу є специфічними внутрішніми проблемами кожної країни, що вимагають відповідної теоретичної та практичної підготовки політичних і військових лідерів. Незважаючи на високу різноманітність у вирішенні цих завдань, можна виділити групу універсальних функцій військової сили, які актуальні для будь-якої сучасної держави.

Військова сила завжди є похідною від політики, оскільки володіння нею або її використання є важливими атрибутами держави та інструментами зовнішньої політики, навіть якщо військова сила не застосовується безпосередньо. У процесі світового розвитку між державами виникають суперечності, які, як правило, пов'язані з розбіжностями національних інтересів і можуть проявлятися в різних сферах: економічній, політичній, соціальній, духовній, національній, релігійній, а також у науці і культурі [15, с. 45].

У світлі сучасних міжнародних відносин особливо важливими є погляди американських стратегів на використання воєнної сили. Для багатьох політичних діячів у США кращою стратегією вважається застосування концепції «розумної сили», що передбачає інтеграцію як силових (hard), так і несилових (soft) інструментів для реалізації політичних цілей. Однак конкретне співвідношення цих інструментів у різних ситуаціях залежить від політики правлячої адміністрації та особистості президента. Наприклад, аналіз дій Дональда Трампа вказує на те, що він сприймав військову силу як основний, якщо не єдиний, інструмент зовнішньої політики, що підтверджується його рішеннями про санкціонування спецоперацій у Ємені, ракетні удари по сирійських урядових військах, а також про розміщення американських військових в Сомалі та продовження військових операцій в Афганістані [16, с. 152-153].

Стратегія національної безпеки США базується на чотирьох ключових елементах: захисті національної території, процвітання країни, забезпеченні миру для американського народу та зміцненні впливу країни в міжнародних справах. В умовах непередбачуваності особливої уваги надається підтримці беззастережної військової переваги, що визначається як головне завдання. Важливою метою є захист американських інтересів, навіть якщо це призводить до ослаблення багатосторонніх інститутів і механізмів міжнародної політики.

Крім того, в США активно розробляється концепція «військових операцій, відмінних від війни» (MOOTW), яка охоплює використання військових можливостей у рамках операцій, що не досягають масштабів класичної війни. Такі акції можуть включати комбінацію військових та невоєнних інструментів

національної могутності та проводиться до, під час або після військових конфліктів. Серед форм застосування військової сили в обмежених конфліктах виділяються військові демонстрації, рятувальні операції, забезпечення санкцій, обмежені авіаційні удари, а також підтримка союзників у обмежених війнах [17, с. 802].

Отже, воєнна сила в сучасному світі залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, оскільки можливість національних держав використовувати збройну силу для вирішення конфліктних ситуацій залишається важливою та актуальною. Незважаючи на розвиток дипломатії, міжнародних норм і правових механізмів, які сприяють мирному врегулюванню конфліктів, держави все ще вважають за необхідне мати у своєму арсеналі військові засоби. Використання збройної сили може стати відповіддю на агресію, загрози національній безпеці або ж для підтримки союзників у кризових ситуаціях. Сили можуть застосовуватися не лише в традиційних війнах, але й у рамках миротворчих місій, антитерористичних операцій або для забезпечення гуманітарної допомоги. Таким чином, хоча мирні ініціативи та дипломатичні зусилля мають велике значення, в умовах сучасних глобальних викликів роль збройної сили як інструмента політики залишається надзвичайно актуальною і дієвою.

2.2. Право держав на застосування воєнної сили у міжнародних відносинах

На сьогодні жодна міжнародна угода, в тому числі Устав ООН, не містить визначень термінів «мир», «війна», «загроза», «застосування сили» та «збройний напад». Також не існує єдиної думки щодо терміну «агресія» в рамках міжнародного права. Внаслідок цього на даний момент не існує єдиної правової основи для обґрунтування застосування сили [18, с. 162].

Останніми роками відбулися значні зміни у формах і методах, які використовуються для порушення миру і створення загроз безпеці держав та

народів. Час, коли лише держави становили реальну загрозу для миру і безпеки, вже минув. Державні кордони більше не є непроникними для незаконного проникнення в політичну, економічну, фінансову, оборонну та інформаційну системи країн. Досягнення науково-технічного прогресу можуть використовуватися не тільки державами, а й організованими злочинними групами, що створює реальну загрозу безпеці суспільства та його державним структурам з боку терористичних угруповань. В сучасних умовах питання застосування сили стало більш актуальним [19, с. 51].

Міжнародне право балансує на тонкій межі між двома протилежними концепціями: формальною системою взаємних обмежень суверенних держав і фактичним пануванням права сильного. Дуалізм цих підходів найгостріше проявляється у питаннях застосування воєнної сили. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року містить положення, які демонструють спробу формалізувати обмеження використання сили у міждержавних відносинах. Проголошуючи принцип незастосування сили або погрози силою, документ встановлює: «Держави-учасниці будуть утримуватися в їхніх взаємних, як і взагалі в їхніх міжнародних відносинах, від застосування сили чи погрози силою як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй та з даною Декларацією» [11]. Однак парадоксальним чином, подальша історія порушень Гельсінського акту свідчить про невіршеність фундаментальної проблеми міжнародного права – відсутності ефективного механізму примусу суверенних держав до його дотримання.

Протистояння аксіоматики права сильного і презумпції співіснування держав на основі взаємоповаги зафіксоване в Будапештському меморандумі 1994 року, який мав гарантувати суверенітет та безпеку України в обмін на відмову від ядерної зброї. Недотримання умов цього міжнародного документу демонструє глибоку кризу сучасної системи міжнародного права, де формальні зобов'язання держав можуть ігноруватися за наявності асиметрії силових потенціалів. Практично це означає, що навіть найдосконаліші норми

міжнародного права залишаються декларативними без ефективних механізмів їх імплементації та примусу до виконання.

Дихотомія між правовими ідеалами та реальною політикою сили породжує складне питання про можливість превентивного застосування воєнної сили. Класична концепція самооборони передбачає реагування на агресію, що вже відбулася, однак сучасні загрози (особливо терористичні та гібридні) формують правову дискусію про розширення поняття «неминучої загрози», що могла б виправдати превентивні дії. Напруження між буквою міжнародного права та практикою його застосування проявляється в концепції «відповідальності щодо захисту» (R2P), яка прагне легітимізувати гуманітарні інтервенції навіть без санкції Ради Безпеки ООН у випадках масових порушень прав людини.

Нормативна невизначеність щодо правомірності застосування сили в міжнародних відносинах спричиняє крайню поляризацію підходів – від жорсткого легалізму, який вимагає абсолютної заборони одностороннього застосування сили, до реалістичного прагматизму, що визнає силовий компонент природним елементом міждержавних відносин. Історична еволюція міжнародного права демонструє постійне коливання між цими крайнощами, де періоди розширення нормативних обмежень чергуються з періодами зростання силового прагматизму держав.

Фундаментальною основою сучасного міжнародного правопорядку виступає принцип заборони застосування сили, закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Згідно з п. 4 ст. 2 Статуту ООН «усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [34], принцип створює своєрідну презумпцію незаконності застосування збройної сили в міжнародних відносинах, окрім випадків, прямо передбачених міжнародним правом. Водночас міжнародне право ґрунтується на аксіоматичному визнанні суверенної рівності держав і фундаментального права кожної держави на існування та

захист. Парадокс міжнародного права полягає у спробі врегулювати відносини між суверенними суб'єктами, які за визначенням не мають над собою вищої влади, проте погоджуються обмежити власну свободу дій задля спільного блага.

Стаття 51 Уставу ООН, яка говорить про невід'ємне право держав на самооборону, викликала серйозні суперечки щодо її застосування. Основним аспектом цих розбіжностей є момент виникнення права на самооборону. Боротьба з міжнародним тероризмом також спричинила нове розуміння цього права. Раніше вважалося, що використання сили в межах самооборони можливе лише у разі нападу з боку іншої держави. Проте події 11 вересня 2001 року в США та інші випадки атак терористичних груп на держави доводять, що право на самооборону може бути реалізоване у відповідь на напади недержавних організацій (більше того, в статті 51 Уставу ООН не згадується, що напад має бути лише з боку держави) [34].

Також важливу роль у цьому контексті відіграє Резолюція Ради Безпеки ООН № 1535, яка надала чіткий сигнал світовій спільноті про готовність ООН і її Ради Безпеки вдосконалювати механізми безпеки, що відповідають масштабним вимогам боротьби з тероризмом та іншими пов'язаними глобальними загрозами на основі колективних зусиль і дотримання міжнародного права [21, с. 123]. Не менш вагомим інструментом міжнародної системи колективної безпеки залишається Північноатлантичний договір, підписаний 4 квітня 1949 року, який заклав правову та інституційну основу функціонування НАТО як оборонного альянсу, спрямованого на захист територіальної цілісності та суверенітету держав-членів, а також поширення демократичних цінностей та верховенства права [24]. Фундаментальний принцип колективної оборони, закріплений у статті 5 договору, передбачає, що збройний напад на одну або кілька держав-членів розглядатиметься як напад на всіх членів Альянсу, що становить потужний стримувальний механізм проти потенційної агресії та важливий елемент архітектури міжнародної безпеки.

Парадигмальна недосконалість міжнародно-правової архітектури проявляється у відсутності ефективних механізмів примусу держав до виконання

зобов'язань, що трансформує номінально обов'язкові норми у фактично диспозитивні рекомендації, дотримання яких залежить від волюнтаристської позиції сильних міжнародних акторів. Критичний дискурс-аналіз міжнародно-правових документів демонструє їхню імпліцитну орієнтованість на легітимізацію влади гегемонів, що в умовах сучасної геополітичної поліцентричності призводить до дисфункціональності системи міжнародного права як такої. Антропоцентрична концептуалізація воєнних конфліктів, втілена в «доктрині відповідальності захищати», фактично слугує евфемістичним обґрунтуванням силових інтервенцій під гуманітарними претекстами, ставлячи під сумнів сам концепт суверенітету як наріжного каменю міжнародного правопорядку. Імператив гуманітарного захисту, не підкріплений структурною когерентністю застосування, перетворюється на селективний інструмент реалізації геостратегічних інтересів домінуючих держав, що підтверджується емпіричними реаліями політики «подвійних стандартів». Плюралізація суб'єктного складу транснаціональної конфліктогенності призводить до категоріальної розмитості концепту «агресії», унеможливлюючи його юридичну кваліфікацію в рамках традиційного міжнародно-правового інструментарію. Методологічна неспроможність правової доктрини адаптуватися до нових форм проєкції сили — від кіберінтервенцій до проксі-протистоянь із залученням приватних військових компаній — демонструє її системну обмеженість як регулятивного механізму в постмодерних умовах.

Аксіологічний релятивізм у трактуванні норм міжнародного права детермінує його інструменталізацію в якості дискурсивного ресурсу легітимізації власних дій та делегітимізації дій опонентів у геополітичному протистоянні. Дихотомія між «реалістичною» та «ліберальною» парадигмами міжнародних відносин знаходить вираження в принциповій несумісності дескриптивної реальності «права сильного» та прескриптивної нормативності «сили права», що залишається нерозв'язаною теоретико-практичною проблемою міжнародного правопорядку. Епістемологічна ревізія міжнародно-правових постулатів у контексті сучасних конфліктів демонструє їхню концептуальну

невідповідність емпіричним реаліям, зокрема в питаннях квантифікації порогу застосування сили, критеріїв пропорційності відповіді та темпоральних параметрів «неминучої загрози». Деконструкція юридичного дискурсу про застосування сили виявляє його перформативний характер — норми не стільки регулюють поведінку держав, скільки слугують лінгвістичним інструментом ретроспективної раціоналізації вже здійснених дій. Імплементативна дисфункція міжнародно-правових норм щодо заборони застосування сили підтверджується емпіричними кейсами геополітичних криз останніх десятиліть, де резолюції Ради Безпеки ООН виявлялися неспроможними запобігти ескалації насильства, а мирні ініціативи міжнародних організацій залишалися декларативними без механізмів практичної реалізації. Структурна неефективність міжнародно-правової системи в запобіганні конфліктам поглиблюється в умовах гегемоністичної конкуренції великих держав, які використовують право вето для блокування рішень, що суперечать їхнім стратегічним інтересам.

Дослідження сучасних доктрин та практик країн демонструє, що на практиці система принципів Статуту ООН не встановлює непереборних обмежень на використання сили державами. Це дозволяє їм застосовувати силу для відновлення справедливості, проведення репресалій та запобігання загрозам національній безпеці. У разі збройного нападу державам дозволено вжити заходів у відповідь відповідно до статті 51 Статуту ООН. Єдині обмеження для цього права полягають у традиційних вимогах необхідності та пропорційності[22, с. 369].

Коли йдеться про «неминучий напад», державам дозволяється діяти у відповідь на «невідворотну загрозу». Логічно, що з держав не вимагатимуть очікувати моменту, коли вони піддадуться збройному нападу, перш ніж можуть законно розпочати оборонні дії. У сучасному контексті, враховуючи потужність сучасної зброї, право на самооборону може втратити своє значення, якщо державі доведеться терпіти перший удар, перш ніж вона зможе відповісти.

При використанні концепції випереджувальної самооборони як основи для застосування сили, можна стверджувати, що тягар доказування лягає на державу,

яка вдається до цього права. Держава повинна продемонструвати, що збройний напад дійсно є неминучим і що випереджувальні дії є необхідними. «Поріг збройного нападу» визначається низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких найважливішим є тягар наслідків, завданих державі [23, с. 245].

Висновки до розділу 2.

У процесі дослідження було визначено, що фактор воєнної сили залишається суттєвим елементом у глобальній політиці, що відображає сучасні виклики та загрози, які стоять перед державами. Системи міжнародних норм і принципів, закріплені у Статуті ООН, не завжди обмежують держави у використанні сили, що свідчить про їхню гнучкість у реагуванні на загрози національній безпеці.

По-друге, право держав на застосування воєнної сили регулюється міжнародним правом, зокрема статтею 51 Статуту ООН, яка передбачає можливість здійснення самооборони у відповідь на збройний напад. Однак виникають складнощі в інтерпретації цього права, зокрема щодо моменту, коли держави можуть вважати себе під загрозою і як повинні діяти у випадку потенційного нападу, що призводить до необхідності адаптації міжнародних норм до нових реалій, таких як тероризм та інші недержавні загрози.

Таким чином, враховуючи динамічний розвиток міжнародних відносин і нові форми застосування сили, важливо продовжувати вивчення та вдосконалення механізмів міжнародного права, які б адекватно реагували на зміни у глобальній безпеці. Визначення чітких критеріїв та умов застосування воєнної сили в контексті самооборони є ключовим завданням для міжнародної спільноти, що сприятиме забезпеченню миру та стабільності в сучасному світі.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши вищенаведене, слід зробити наступні висновки щодо фактору сили у міжнародних відносинах. Сила залишається одним із ключових елементів у структурі сучасного міжнародного порядку, що визначає баланс впливу між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Вона є багатовимірним явищем, яке охоплює не лише воєнну компоненту, а й політичну, економічну, дипломатичну та інформаційну складові.

Теоретико-правовий аналіз свідчить, що сила виступає важливим інструментом у системі міжнародних відносин, оскільки забезпечує державний суверенітет, реалізацію національних інтересів та підтримання міжнародної стабільності. Вона може проявлятися у різних формах, що охоплюють як традиційні воєнні засоби, так і немілітарні методи впливу.

Жорстка сила ґрунтується на використанні воєнних, політичних та економічних важелів примусу. До її проявів належать збройні конфлікти, економічні санкції, дипломатичний тиск та інші методи, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей держави шляхом безпосереднього або опосередкованого примусу.

М'яка сила базується на здатності впливати на поведінку інших акторів через переконання, привабливість культурних цінностей, розвиток економічного співробітництва та використання механізмів громадської дипломатії. Такий підхід дозволяє формувати позитивний імідж країни, впливати на політичні рішення інших держав без застосування примусових заходів.

Розумна сила поєднує можливості жорсткого та м'якого впливу, що дозволяє забезпечити більш ефективну взаємодію у міжнародному середовищі. Використання цього підходу дає змогу адаптувати механізми впливу відповідно до конкретної ситуації, що сприяє досягненню стратегічних цілей із мінімальними ризиками.

Аналіз сучасних міжнародних відносин підтверджує, що воєнна сила залишається важливим інструментом державної політики, особливо у контексті

регіональних конфліктів та глобальних викликів. Попри наявність міжнародно-правових обмежень, закріплених у Статуті ООН, держави продовжують використовувати воєнний потенціал для забезпечення власних інтересів.

Збройні конфлікти демонструють, що питання застосування сили нерідко виходить за межі міжнародного права, оскільки держави виправдовують власні дії потребою у захисті національної безпеки або протидії зовнішнім загрозам. При цьому право на самооборону, передбачене статтею 51 Статуту ООН, часто інтерпретується по-різному, що ускладнює визначення правомірності конкретних військових дій.

Окрім безпосереднього використання військової потужності, держави все частіше застосовують її як засіб стримування або демонстрації сили, що проявляється через проведення військових навчань, розгортання військових контингентів у стратегічно важливих регіонах та використання воєнно-технічного співробітництва для зміцнення геополітичних позицій.

В умовах сучасних глобальних викликів, таких як тероризм, кібервійни та гібридні конфлікти, роль воєнної сили набуває нових форм, що потребує адаптації міжнародно-правових механізмів регулювання її застосування.

Міжнародна безпека зазнає значних трансформацій, що зумовлено зростанням впливу недержавних акторів. Серед основних суб'єктів, які відіграють все більш помітну роль у конфліктах та процесах застосування сили, можна виділити терористичні організації, транснаціональні злочинні угруповання та приватні військові компанії.

Події останніх десятиліть, зокрема акти міжнародного тероризму, військові конфлікти та нестабільність у різних регіонах, підтверджують актуальність перегляду існуючих міжнародно-правових механізмів, що регулюють застосування сили. Діюче право, сформоване переважно у XX столітті, зосереджується на міждержавних війнах та не завжди враховує специфіку сучасних загроз, що походять від недержавних акторів.

Одним із найбільш дискусійних питань залишається право на самооборону у контексті боротьби з терористичними угрупованнями. Попри закріплені у

Статуті ООН положення про право держав захищати власну територію від збройних нападів, визначення поняття «збройного нападу» у випадку терористичних атак залишається розмитим. Це призводить до ситуацій, коли держави використовують силу без узгодження з міжнародною спільнотою, що створює прецеденти для подальших односторонніх воєнних дій.

Важливим викликом також є питання відповідальності недержавних військових формувань та механізмів притягнення їх до міжнародної відповідальності. Відсутність чітких норм щодо діяльності приватних військових компаній, а також можливість держав використовувати їх у власних інтересах без офіційного оголошення війни, ускладнює забезпечення глобальної безпеки.

Аналіз міжнародної безпеки демонструє, що застосування сили залишається багатогранним та динамічним явищем, яке трансформується під впливом сучасних викликів. Воно не обмежується лише міждержавними війнами, а охоплює широкий спектр конфліктів, що включають недержавні суб'єкти та нові форми ведення бойових дій, такі як кібервійни та гібридні конфлікти.

Подальший розвиток міжнародного права має бути спрямований на створення ефективних механізмів контролю за застосуванням сили, що передбачатиме:

- Вдосконалення норм щодо боротьби з тероризмом та збройними угрупованнями, які діють поза межами державної юрисдикції.
- Чітку регламентацію діяльності приватних військових компаній, зокрема запровадження міжнародних стандартів щодо їхньої участі у конфліктах.
- Визначення нових критеріїв правомірності застосування сили у випадках боротьби з асиметричними загрозами, такими як кібератаки та гібридні операції.

Ефективна система міжнародного права, що враховує сучасні виклики, дозволить мінімізувати зловживання воєнною силою, знизити рівень конфліктності у світі та сприяти збереженню міжнародної стабільності та безпеки.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Н., Воропаєва Т. «Розумна сила» як стратегія деконфліктизації та сталого розвитку української держави. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 509–513.
2. Антонович М. Міжнародне публічне право: підруч. для студ. закладів вищої освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 516 с.
3. Бисага Ю. М. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020. Вип. 4. С. 43–49.
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 09.04.2025).
5. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
6. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
7. Гавриленко О. А. Історія міжнародного права: стародавня доба : навчальний посібник / О. А. Гавриленко, Т. Л. Сироїд. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 232 с.
8. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) : Міжнародний документ від 30.10.1947. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264 (дата звернення: 09.04.2025).
9. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 09.04.2025).
10. Житник О.М., Гриценко А.А. Вплив трансформації архітектури міжнародної безпеки на формування державної політики національної безпеки в умовах формування нового світового порядку: концепція управління майбутнім. *Право та державне управління*. 2019. № 2(35). Т. 1. С. 181–190.
11. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі : Міжнародний документ від 01.08.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055

- 12.Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. 271 с.
- 13.Коваль І. М. Світова політика та міжнародні відносини ХХ–ХХІ століть : навчально-методичний посібник / І. М. Коваль, Ю. І. Майстренко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2021. 120 с.
- 14.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2025).
- 15.Лаврьонов Р.П. Військова безпека: аналіз стану трансформації системи управління. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 149-156;
- 16.Мартинов А. «М'яка сила» як політичний інструмент Європейського Союзу (1990-ті — 20-ті рр. ХХІ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2020. Вип. 29. С. 113-129.
- 17.Мартинюк О.В., Гаврилюк С.В. Роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 801-803;
- 18.Мателешко Ю. П. Теорія міжнародних відносин: навч. посіб. / Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т історії та міжнар. відносин, Каф. міжнар. від-носин та сусп. комунікацій. Ужгород : Говерла, 2020. 155 с.
- 19.Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В.В. Мищика ; авт. кол.: В.В. Мищик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич [та ін.]. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
- 20.Міжнародні відносини та світова політика : навчально-методичний посібник / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 131с.
- 21.Нікітін А. А. Міжнародна безпека як чинник національної безпеки держави. *Морська безпека та оборона*. 2024. № 1. С. 50-56;
- 22.Панфілов О.Ю., Петрова Л.О. Фактор воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2020. № 4 (47). С. 112-126;

- 23.Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 28. 2023. С. 367-371;
- 24.Північноатлантичний договір : Міжнародний документ від 04.04.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008
- 25.Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 09.04.2025).
- 26.Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 09.04.2025).
- 27.Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 09.04.2025).
- 28.Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 09.04.2025).
- 29.Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 09.04.2025).
- 30.Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 09.04.2025).
- 31.Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 09.04.2025).
- 32.Пугач А.М., Пугач В.А. Міжнародні відносини у сфері забезпечення миру та безпеки. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 5. С. 156-160;
- 33.Савон К.В. Вплив політики «м'якої сили» на імідж держави. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 112-117;
- 34.Статут ООН: Статут від 26.06.1945 / *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

- 35.Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001>.
- 36.Теорія міжнародних відносин: підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2022. 472 с.
- 37.Требін М., Панфілов О. Сучасні тенденції застосування сили в міжнародних відносинах. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 2(49). С. 119-138;
- 38.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 09.04.2025).
- 39.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.04.2025).